

Branko Prnjat

POLITIČKA VALORIZACIJA UMETNOSTI

Politika je oduvek težila da politički valorizuje umetnost, a to čini i danas. Jedan neprekinuti luk, koji ide od Platona do našeg veka, odslikava tendenciju da umetnost služi političkoj potrebi i političkoj svrsi. Veliki broj zakona, propisa i pravila smišljen je upravo zato da bi se umetnost prilagodila političkim načelima i da bi služila političkim potrebama. A umetnost je, opet, pokazivala neodoljivu težnju da skrene sa zacrtanog puta. Političar će, stoga, uvek biti nezadovoljan umetnikom.

Ali ono što na toj uzburkanoj površini odnosa između politike i umetnosti fascinira, jesu izvesne konstante u zahtevima koje državna politika postavlja pred umetnike.

Svakako najudaljeniju, ali i najblistaviju tačku u ogromnom vremenskom prostoru predstavlja Platonovo učenje o položaju umetnosti i o njenoj misiji u državi. Pri tome je svakako najinteresantniji njegov zahtev da umetnost ostvari svoju misiju i svoj pozitivan uticaj, pre svega, na vaspitanje mlađe generacije. Platon, uostalom, naglašava i da je čovekovo ponašanje određeno dobrim ili rđavim vaspitanjem.

Pošto u procesu vaspitanja nezamenljivu ulogu igra umetnost, Platon je izložio principe prema kojima ona treba da se razvija. A sve ovo povezano je sa idejom o državi, koja moćno dominira nad svim oblastima života.

Platon je svoje shvatanje o ulozi umetnosti u državi, dakle, o umetničkoj i kulturnoj politici, izložio veoma dosledno, veoma beskompromisno.

Medu mnogim Platonovim tezama o državnoj politici u oblasti umetnosti na prvo mesto dolazi ona o potrebi da umetničko nasleđe bude iznova valorizovano i da se iz tog nasleđa izuzme sve ono što ne odgovara potrebama države i politike.

Ovde Platon, dakle, prihvata odbacivanje i onoga što može da ima i veliku umetničku vrednost, ali što ne odgovara zahtevima državne politike.

Druga Platonova teza odnosi se na pitanje kritičke dimenzije u umetničkom delu. Platon smatra da pesnici ne mogu, ne smeju da bez kontrole izlažu kritici vrhovne autoritete u državi, a isto tako da u prikazima realnog života, zatim slikama i opisima ratova, moraju dozirati istinu i ne smeju prikazivati one realističke scene čiji bi detaljni opisi, kao posledicu, mogli imati demoralizaciju ratnika, unošenje straha i sl. Platon, dakle, zahteva "preinačavanje", "prepravljanje" stvarnosti kako bi ona odgovarala potrebama političkog trenutka.

Treće, Platon će se u svom razmatranju osvrnuti i na formu umetničkog dela. On će kazati da u njegovoj državi neće biti potrebni muzički instrumenti sa mnogo žica. Očigledno, on time želi da i u formama muzičkog izražavanja izbegne sve ono što bi vodilo raznovrsnosti i bogatstvu muziciranja. On želi da sačuva samo one umetničke oblike koji će biti poželjni i potrebni i koji će razvijati odredena, poželjna raspoloženja. Platon, dakle, neće dozvoliti favorizovanje onih raspoloženja, osećanja i sl. koja bi, sa stanovišta vaspitnih ciljeva, mogla imati neželjeni efekat i koja bi štetno uticala na formiranje poželjnih moralnih osobina omladine. A i sama raznolikost, raznобојност, bogatstvo formi u umetnosti, eksperimentisanje i sl., nikada nije odgovaralo ozbiljnom karakteru države.

Četvrta, možda i najznačajnija karakteristika Platonovog shvatanja o odnosu državne politike i umetnosti jeste ona o uvodenju cenzure nad celokupnim umetničkim stvaralaštvo, nad svima koji nešto stvaraju.

Platon je mislio da u umetnosti, pored svega dobrog što ona donosi, ima i mnogo lošeg i da je država dužna da obezbedi odgovarajuću selekciju, da odvoji dobro od lošeg. Tako bi država, prema Platonovoj zamisli, vršila valorizaciju celokupnog stvaralaštva. On je predviđao i nagrade i odličja za najuspešnije. Ali, to nikada ne bi mogli biti ljudi koji ne uživaju određenu vrstu podobnosti, bez obzira na to kako stvaraju i kakva je vrednost njihovih ostvarenja.

Platon misli da u stvaralaštvu, kao na nekom pašnjaku, može biti i mnogo toga nepoželjnog i opasnog što treba otkloniti. Ni jedno delo ne može biti izvedeno ako nije prethodno cenzurisano. Niko ne može svoje pesme pokazati drugome ako one nisu prethodno cenzurisane. Cenzura je, dakle, opšti, univerzalni ključ za sve nevolje koje mogu nastati u vezi sa umetnošću. Cenzura treba da osigura razvoj neproblematične umetnosti, one koja će u svemu slaviti državu i podržavati "više" državne ciljeve. A za neposlušne, Platon je predviđao i najstrože kazne – progonstvo iz države.

Kritika Platonove umetničke politike seže od Miltona i dolazi do Popera.

Milton će u svom obraćanju Parlamentu Engleske 1644. godine izložiti najžešćoj kritici Platonove teze, osobito one koje se odnose na instituciju cenzure. Milton smatra ne samo da je celokupno stvaralaštvo nepotrebno

cenzurisati, već i da je celokupno stvaralaštvo nemoguće cenzurisati. Svakom čoveku bog je dao razum i svaki čovek može da prosudi šta je dobro, a šta loše u svemu što je napisano i stvoreno. Uz to, naučnim i umetničkim stvaralaštvom bave se najumniji ljudi jednog naroda. Oni koji cenzurišu te iste ljude, u svemu su nedorasli tim stvaraocima. Zemlje u koje je uvedena cenzura, nisu pokazale nikakav poseban moralni napredak.

Svi ovi i mnogi drugi upečatljivi razlozi protiv cenzure i protiv represije u oblasti duhovnog stvaralaštva nisu mogli, barem na duži rok, otkloniti primenu cenzure u raznim varijantama i pod raznim nazivima.

Platonove ideje kao da su do bile iznenadnu i posebnu privlačnost u dva desetom veku, posebno u nedemokratskim, totalitarnim sistemima. Ta potreba da se politički valorizuje celokupna umetnost nije, naravno, proistekla iz primene Platonovog učenja. Ona je bila plod i potreba totalitarnih režima da svoje ideje učine dominantnim i da sa svog puta ukloni svako pravo na razliku. Dakako, politička valorizacija umetnosti odvija se u svim zemljama, u većoj ili manjoj meri, svugde gde država i politika utiču na stvaralački proces.

Ali, totalitarni režimi imali su potrebu da politički valorizuju umetnost: da ponovo ocene umetničko nasleđe i da uspostave političke okvire za razvoj umetničkog stvaralaštva.

Politička valorizacija umetničkog nasleđa uklanjala je iz stvaralaštva sve one nepodobne stvaraoce i sva ona nepodobna umetnička dela koja nisu odgovarala vladajućem političkom konceptu. Čak i najveći umetnici, najznačajnija imena svetske literature bila su sklonjena u stranu. Njihova dela nisu štampana. Sve ono što se dešavalo sa delom Dostojevskog, na primer, predstavljalo je najrečitiji dokaz da umetnička, književna vrednost ne igraju nikakvu ulogu u političkoj valorizaciji dela. Čak, na protiv, izgleda da ukoliko je neki pisac veći i priznatiji, tim "opasnije" i "problematičnije" postaje njegovo delo. Izgleda da su i Platon, ali i totalitarni režimi, precenjivali opasnosti koje dolaze od književnog i uopšte umetničkog stvaralaštva.

Naravno, ovakva politička valorizacija umetnosti, stvarala je ogromne praznine u književnom i umetničkom reljefu jedne kulture. Uklanjanje iz opticaja vrhunskih pisaca i umetnika ozbiljno je ugrožavalo umetničko nasleđe, književnu i kulturnu tradiciju. Ono je slabilo i podsticajnu moć velike umetnosti na celokupnu kulturu, a posebno na stvaraoce.

Nedemokratska politička vlast je iz stvaralaštva eliminisala svaku kritiku društvene stvarnosti. Društvena stvarnost bila je lišena svoje umetničke slike; ona je bila lišena one moralne snage, one moralne vertikale, koja dolazi iz velikih književnih i umetničkih dela. Stvaraoci su oslikavali nepostojeću stvarnost, koja i nije bila plod stvaralačke imaginacije, već političkih naloga.

I treća Platonova teza, vezana za jednostavnost umetničke forme kao da je bila do kraja uvažena. Pretvaranje umetnosti u instrument državne politike ili u šrafčić političke borbe neizbežno je vodilo do favorizovanja samo jasne, jednostavne, svakome dostupne umetničke forme. Moguće je čak pratiti proces "kristalizacije" umetničkih oblika u trenucima kada se umesto postojanja i međusobnog takmičenja različitih umetničkih škola i pravaca u umetnost uvodi samo jedan, kao vodeći i vladajući.

I četvrta Platonova teza o uvodenju sveopšte cenzure o tome da svako ko nešto stvara mora biti podvrgnut cenzuri, sprovedena je sa zadržavajućom doslednošću. Nad celokupnom sferom stvaralaštva uzdizao se u totalitarizmu aparat kontrole i represije. Osnovni smisao represije u kulturi bio je u tome da se otkloni, pa i potpuno iskoreni "druččije" mišljenje. Sa jednoobraznim mišljenjem prestaje svako mišljenje i razmišljanje, a tude mišljenje prihvata se kao sopstveno.

Kontrola umetničkog stvaralaštva rađala je samokontrolu, autocenzuru, koja može da bude čak opasnija po sudbinu umetničkog dela, po ishod umetničke kreacije, od spoljašnje cenzure. Samokontrola jeste ona kontrola sa kojom se autor saživjava, koja postaje deo njegovog sveta, koja uslovjava i određuje njegovo delovanje. Autocenzura se, dakle, spaja u jednoj ličnosti sa htenjima i mogućnostima umetnika, a te mogućnosti se ne mogu realizovati bez "odobrenja" unutrašnjeg cenzora. Stoga je u takvim slučajevima svako delo unapred cenzurisano i bez delovanja spoljašnje cenzure. Stoga, svako delo i prestaje da bude rezultat slobodne igre stvaralačkih snaga. Ono je rezultat preoblikovane stvaralačke energije, koja proizvodi samo jednu i to zvaničnu boju.

Politička valorizacija umetnosti ne zaobilazi, naravno, ni ličnost umetnika. Platonovo sankcionisanje neposlušnih umetnika progonom iz države završavalo se u totalitarnim sistemima slanjem neposlušnih i nepodobnih u logore. Totalitarni režimi su strogo zabranjivali svako širenje, umnožavanje, pa i svako davanje na čitanje necenzurisanih rukopisa književnih dela, što se strogo kažnjavalо, a što se potpuno podudara sa Platonovim uputstvima. Uz to, stvaralac je mogao biti i moralno diskvalifikovan (a ovde je i Platon nadmašen), a da nije imao bilo kakvo pravo da se brani.

Represivni sistemi uvodili su, međutim, i sisteme stimulacije umetnika u vidu uspostavljanja državnih nagrada za umetnost. Ta institucija nagradivanja imala je za cilj da ukaže na poželjan pravac razvitka umetnosti i stvaralaštva uopšte, ali i da pokaže da država blagonaklono gleda na dostignuća umetnika.

Državne nagrade, u suštini, predstavljaju vid političke valorizacije umetnosti. One promovišu ne umetnički najuspešnija dela, već ona koja se, u najvećoj meri, približavaju aktuelnoj političkoj potrebi i aktuelnom političkom nalogu.

Uz to, od najveće je važnosti ličnost umetnika. Platon je mislio da nagradu može dobiti samo osoba koja u svemu ispunjava očekivanja države i koja uživa ugled u državi. Totalitarni režimi takođe smatraju da država ocenjuje pre svega političku podobnost umetnika, pa onda sve ostalo.

Kulturne i umetničke politike i prakse totalitarnih sistema upozoravaju upravo na fundamentalnu istinu da potiskivanje slobode stvaranja kritičkog i stvaralačkog duha neizbežno i zakonito vodi moralnom i kulturnom nazađovanju čoveka i društva.

Branko Prnjat

POLITICAL EVALUATION OF THE ART

Summary

In this article the author analyzes various aspects of the political evaluation of the art. The author takes into a consideration Plato's view on this matter, after which he focuses his attention on the evaluation of the art in totalitarian regimes. Special attention is paid to the phenomenon of censorship, and the lack of creative freedom. In the concluding remarks the author points out that such political evaluation of the art in the past has created a vast emptiness in the artistic landscape of culture.